

11-E-7

K OTÁZCE STÁŘÍ ŽIŽKOVA.

NAPSAL

JOSEF ŠUSTA.

(ZVLÁŠTNÍ OTISK Z PŘEHLEDU.)

Taaa

[Handwritten signature]

i. 1386

I. / 458

1911.

TISKEM EDVARDA LESCHINGRA V PRAZE. NÁKLADEM VLASTNÍM.

I.

Sporná otázka Žižkova stáří ožila nálezem čáslavským. Ve článku, otištěném v Národních Listech č. 336 z r. 1910, vyslovil jsem přesvědčení, že pracemi H. Tomana jest dokázán vysoký věk slavného válečníka. Články dra Č. Pinskra v Čase 1911 č. 18—20 vedou mne k tomu, abych věc vyložil obšírněji.

Přímých zpráv o přibližném stáří Žižkově nenalezneme než u Eneáše Sylvia. V 46. kapitole »České historie« proslulý humanista vyčítá králi Sigmundovi, že snížil majestát císařský pokorným jednáním s Žižkou, »člověkem poslým z rodičů pochybného šlechtictví, s t a r c e m, slepým, kacířem, svatokrádežcem a všech zločinů se odvažujícím.« Podle dra Pinskra výpověď ta nemá žádné váhy, ježto »název stařec jest v této souvislosti právě tak přezdívkou, jako kacíř, svatokrádce a všech zločinů schopný.« Tak lehkou rukou svědectví odbýti nelze. Nevidím tu přezdívku vůbec; členu hierarchie římské Žižka byl skutečně kacířem, který hubením klášterův a jiným způsobem se dopustil nesčetných svatokrádeží a zločinů. Eneáš Sylvius to prostě zjišťuje; nadávku skutečnou nalézáme teprve u současného historika polského Jana Dluhoše, který

převy zccla charakteristiku Sylviovu, vsunul do ní ještě opovrřlivé označení »ničema« (nebullo). Stejným způsobem jako slovo »stařec« mohli bychom také slovo »slepec« vyložit jako pouhou nadávku. Dru Pinskrovi ušlo ostatně, že Eneáš Sylvius ještě na jiných místech Žižku starcem označuje. Do 44. kapitoly totiž vkládá řeč, kterou prý slepý vůdce Táboři k útoku na věrolomnou Prahu chtěl strhnouti. Žižka praví tu, že Pražanům nezáleží na tom, aby jen jeho »starce osleplého« (meiam senemet utroque cassum lumine) zahubili. Netřeba pochybovat o tom, že řeč, vložená Žižkovi do úst, jest fiktivní, obvyklý prostředek humanistické stylistiky, stejně jisto jest však, že Eneáš Sylvius našeho reka důsledně a vědomě za starce vydává. Ostatně také v dopise kardinálovi Carvajalovi z roku 1451 píše, že byl na bráně tábořské Žižka vymalován jako »homo senex«. Jde tedy pouze o to, na kolik zasluhuje víry.

Eneáš Sylvius Piccolomini neznal Žižky osobně, byl však v době jeho smrti, kdy zkazky o slpém vůdci kacífů šly celým světem, již mužem skoro dvacetiletým. Jako člen koncilu basi-lejského stýkal se s Prokopem Holým a ostatním poselstvem českým. Od roku 1442 v kanceláři krále Fridricha III. vchází v živý styk s Prokopem z Rabštejna, Kašparem Šlikem, Václavem z Bochova a jinými Čechy, dopisuje si soustavně s pražským kancléřem Janem Tůškem z Pacova, který vedle probošta Jana Papúška ze Soběslavi sbíral mo látku o dějinách českých. Zájem a znalost příběhů husitských vlášký humanista prozrazuje záhy; tak r. 1445 v dopise určeném Zbihněvu Olešnickému, kde se dotýká činů Sigmunda Korybuta v Čechách. Na sněmě Bene-

šovském roku 1451 se Eneáš seznámil s řadou čelných současníků Žižkových, navštívil Tábor a viděl tam nejlépe pověřený, od současníka malovaný obraz Žižkúv; v 41. kapitole svého díla se výslovně dovolává informací o srážce Žižkově s Adamity, jež mu poskytl v hovoru úhlavní nepřítel a soupeř Žižkúv Oldřich z Rožmberka. Samo dílo Eneášovo o dějinách českých v částech věnovaných 15. století ukazuje podrobnou a všestrannou znalost věci. Můžeme směle tvrditi, že v celé době následující až po Arnošta Denise nebylo cizince, který by poznání dějin českých byl věnoval tolik zájmu a píle. K dílu nesmíme ovšem přistupovati s požadavky, jaké klademe na historika doby dnešní. Eneáš hledí na revoluci husitskou s nepřízní a okem vysokého hodnostáře církevního; na dvoře císařském přijal řadu legend a nesprávných tvrzení, jaké kolovaly v okolních zemích o hrozných Tábořech, ale o důležitých rysech dějinného průběhu bouří českých měl názor ku podivu jasný. Dílo není nikterak prosto stranickostí a chyb, marně ptáme se však, jaký zájem by býval vedl vláškého spisovatele k tomu, aby poškodil dojem jeho schválně falešným rysem o stáří Žižkově. On věděl přece, že kniha přijde do rukou českých pamětníků. Jak nesprávné legendy kolují na př. dnes o osobě Bismarckově, nikdo však netroufal by si tvrditi, že zemřel jako mladík, aniž by utržil posměch současníků. U současníků Eneášových však vidíme, že na př. Dlougoš, který měl samostatně zprávy o Žižkovi, tvrzení jeho o stařectví Žižkově bez změny přejal do svého rozsáhlého díla.

Podle pravidel práce historické nutno tedy tvrzení Eneášovu přiznati váhu značnou a možno

od něho ustoupiti jen tehdy, kdyby se vyskytly vážné důvody contra. Jsou důvody takové? W. Tomek, jemuž tvrzení Eneášovo úplně ušlo a který proto se domníval, že v dohadech o věku Žižkově má pole zcela volné, upozornil nejprve ve článku vydaném v Č. Č. M. 1876 na zápis v knize Nového města Pražského k roku 1429. Jím konšelé Novoměstští darují »paní Anně tetě někdy statečného Jana Žižky« (dominae Annae amita e quodam strenui Johannis Zyzczae) dům. Paní ta, jak ze zápisu jiného vysvítá, roku 1433 byla již asi mrtva. Přežila tedy Žižku o několik let. Vycházejí z toho, že »amita« znamená sestru otcovu, Tomek usoudil, že byla aspoň o 20 let starší nežli synovec. Zemřel-li Žižka ve věku stařeckém, byla by teta jeho dosáhla věku 95 neb 100 roků, což Tomkovi zdálo se věci málo pravděpodobnou proto, že také dva sourozenci, bratr a sestra, Žižku přežili. Soudil tedy, že Žižka nezemřel ve věku příliš vysokém.

Nesprávnost dohadů těch dokázal již Toman, odvolávaje se k tomu, že sestra otcova často nebývá o mnoho starší synovce, že bývá někdy i mladší. Proti jeho zcela rozumným důvodům však dr. Pinsker vystoupil se složitou argumentací, opírající se o »hlavní zásadu genealogie, že na každé století připadají pouze tři generace.« Přiznám se upřímně, že mi chybí naprosto pochopení pro důkazy druhu toho. Domnělý základní zákon genealogický, doložený výběrem několika členů rodu pánů z Rožmberka, »který žil v témž ponebí jako rod vladky Trocnovských«, není přece zákonem přírodním, který možno obracet k případům jednotlivým. Jest to v nejlepší snad poznatek sociologický, který pro jednotlivé případy nemá větší závaznosti, nežli

statistické průměry jiné. Zcela podobnou logikou bylo by možno tvrditi, že někdo nemůže vypít více sklenic piva ročně, nežli mu dovoluje statistický průměr. Z počtů Tomanových nevyplývá ostatně naprosto, jak Pinsker tvrdí, že by rod Žižkův měl ve dvou stoletích 11 generací, »kteřouž cestou bychom dospěli k úplné degeneraci a měli bychom místo reků a důmýslných vojevůdců pidimužiky na těle i na duchu«.

Veškeré tyto rozvláčné a jádro otázky v mlhovinu bezpodstatných dohadů zahalující úvahy jsou naprosto nemístné, když si uvědomíme, oč vlastně jde. Tomek přeložil slovo »amita« slovem »t e t a«, domnívaje se při tom, že jde pouze a výlučně o sestru otcovu. V latině klassické snad ano, ve středověku výraz »amita« jest užíván ve smyslu daleko širším, jako vůbec označení svazků příbuzenských tehdy byla méně určitá. Nahlédnutí do Diefenbachova Glossaria přesvědčí každého, že se »amita« do němčiny 14. a 15. věku překládá nejen slovem »Base«, tedy teta i vzdálenějšího stupně, nýbrž také slovem »Muhme«, tedy sestřenice. Nemáme naprosto práva tvrditi, že příbuzná Žižkova roku 1429 obdarovaná Novoměstskými byla sestrou jeho otce; tím padají veškeré výpočty možného stáří paní té a důsledky pro Žižku činěné.

Dalším důkazem o nevysokém věku Žižkově dru Pinskrovi jest jeho domnělé »prvé vystoupení na dějiště světové«. V knize popravčí pánů z Rožmberka a ve dvou listech krále Václava IV. se náhodou zachovaly některé zprávy o bojích Jana Žižky z Trocnova s Budějovickými a panem Jindřichem z Rožmberka v letech 1408—1409. Jde o drobné záškodnictvo. loupeže na silnicích a pokusy zmocniti se zra-

dou pevných měst, jako byly Nové Hrady, Třeboň a Stráž. Žižka s jedním bratrem svým vystupují tu ve společnosti dobrodruhů, z nichž někteří polapení o činech a podnicích celého družstva na útrpném právě vydali svědectví. Pinsker tvrdí, že jednání takové »jest zřejmým dokladem mládí a vylučuje naprosto zralý věk padesátiletého muže«. Má tedy za to, že jde o jakési chlapecké kousky nezvedené chasy. Kdo zná lépe dějinné pozadí zmatků těch, soudí ovšem jinak. Vskutku šlo o domácí boje, které měly vážný podklad sociální a jsou pro vládu Václava IV. velmi významné. Drobení rodných statečků a vzrostlé požadavky společenského života uváděly tehdy nižší šlechtu v těžkou krizi; mnoho zemanů, ztrativších pevnou základnu hospodářského bytí, hledá život v službách vojenských a vítá zmatky vnitřní, jež umožňují drobné útoky na stavy lépe postavené, města a rody panské. Nebyl to zjev výlučně český; současné Německo znalo poměry podobné. V drobné loupežné válce takové, ve středověku vůbec obvyklé, účastnili se zajisté stejně staří jako mladí. Žižka, typický zjev zchudlého zemana, stál v bojích r. 1408—9, jak se zdá, ve službách některých pánů moravských a po ukončení bojů v rodném kraji odchází r. 1410 s jedním z nich, s panem Sokolem z Lamberka, do Polska, kde právě začínal památný boj s řádem německým. Pinsker mylí se rozhodně maje za to, že Žižka tehdy v Polsku nebyl. Zpráva jihlavská o úkladu proti Novým Hradům a Třeboni, které se dovolaává, hledí k roku 1409 a Tomek sám v Č. Č. M. 1892 přiznal, že účasti Žižkovy při hájení hradu Radzína v Prusích, o níž se Długoš výslovně zmiňuje, popřítí nelze. Ovšem že Žižka ve voj-

sku polském neměl vůdčí úlohy, nýbrž byl prostě najatým bojovníkem. O věku jeho z událostí těch naprosto žádného soudu učiniti nelze a námitka Pinskrova tedy jest zcela bezpodstatná.

Třetím důvodem proti vysokému stáří Žižkovu jest geniální činnost válečnická, kterou rozvinul právě v posledních letech života. Pinsker stojí na tom, že činnost ta »vyžadovala nejen bojovníka zocelených svalů, nýbrž i nezlomnou sílu plného mužného věku« a odmítá naprosto srovnání s Blücherem, který rovněž ve věku stařeckém s neodolatelnou vervou provedl dvojí zápas s Napoleonem I. Přiznám se opět, že nerozumím zcela poznámkám, které k tomu připojuje; nerozumím, co má s věcí činiti Wellington a jeho tančení v Bruselu, nebo důkaz, že by Žižka byl bitvu u Ligny neprohrál. Netvrdil jsem přece, že by Žižka byl stratégem rázu zcela téhož jako Blücher, nýbrž uvedl jen námátkou muže, který přes velmi vysoký věk dovedl sdíletí útrapy a nadšení svého mužstva. Kdo by chtěl zdůraznit stránku jinou, mohl by z dlouhé řady vojevůdců věku vysokého voliti jiné, třebaš Moltka nebo Radeckého. Věk 59—64 let, který H. Toman připisuje letům vrcholní činnosti Žižkovy, není ostatně u mužů zocelených bouřlivým životem dobou stařecké bezmocnosti. Žižka nadto byl muž, jehož sílu a potřebu činů válečných ani úplně oslepnutí, věc horší nežli stáří, nezdolalo. Ovšem nesmíme si jeho účast při bojích posledních let představovati tak, jako dr. Pinsker, který věří, že Žižka za svého mládí »prolezl každý kout Čech, takže i jako slepec mohl voliti si bojiště co nejvýhodnější«. Kdo soudí tak, neví, co jest skutečně slepota, ani co jest válčení opravdové, závislé nejčastěji na ne-

patrných nahodilostech a sklonech terrainu, které ani v nejbližším okolí rodného města nikdo nedovede v paměti přesně zachovat.

Důvody druhu toho nelze tedy rovněž otřásti pozitivní zprávou o stáří Žižkově, již nám podává Eneáš Sylvius, a jiných námitek proti ní skutečně není. Za to máme řadu podružných skutečností, jež sesilují představu o vysokém věku Žižkově. Nekladu důraz na to, že Žižka měl dospělou dceru a že jeho zeť se jmenuje mezi padlými v bitvě u Malešova; závažný jest však poměr Žižkův ke knížeti Sigmundovi Korybutovi. Podle Starých letopisů českých polský princ usmířiv se s vůdcem Táborů říkal mu »o t č e« a Žižka jemu »p a n e s y n u«. Sigmund Korybut nebyl mladíček. Bojoval roku 1410 u Grunwaldu a byl roku 1422 tedy muž více než třicetiletý. Jest pravděpodobno, že by se byl zralý muž krve královské, který v zemi hodlal zaujmouti místo panovníčí, obracel k mužů poslému z nízké šlechty oslovením tak význačně uctivým, kdyby tento muž pouze o málo byl starším nežli on sám a nevzbuzoval úctu nejen vlivem svým, ale také svými šedinami? V případě tom byl by ho asi vyznamenával spíše názvem »p a n e s t r ý č e«, kterým osoby vládnoucí často oslovovaly poddané mocí jim nejbliže stojící. Podobný projev neobmezené úcty zní ze jména »Sirotků«, které strana Žižkova po jeho smrti zachovala. Bojovníci, z veliké části jistě mužové dospělí, hleděli k Žižkovi jako k otci, poměr tedy, který především ctihodnost stáří povzneseného nad žárlivost soudruhů mohla utvořit. Celá státnická činnost Žižkova, jistě ještě významnější nežli válečná, zejména jeho samostatné postavení ve vášnivých sporech theologických, jeví

zřejmě zralost stáří, které dovede rozpěnění proudy okolního prostředí sbíratí v pevné řečiště. Pohlédneme-li nazpět, vidíme tedy, že máme určitou zprávu dobře informovaného současníka o vysokém stáří Žižkově a řadu momentů podružných k její opoře, naproti tomu není žádného dokladu skutečného, který by tomu odporoval.

Také okolnosti, že na některých pozdějších miniaturách 16. věku Žižka vystupuje s vousém tmavým, nelze užiti. Slyšeli jsme již, že na obraze nejstarším v Táboře byl vymalován jako stařec, a tradice tábořská jistě byla nejautentičtější. Z rukopisů oba nejstarší ukazují Žižku bez vousů, s hlavou zahalenou v kápi. Materiálu obrázkového k soudům o osobě Žižkově však užiti nesmíme vůbec, chceme-li zůstatí v mezích vědeckého počínání. Schematické umění našich iluminátorů 15. a 16. věku nemělo vůbec schopnosti a snahy po skutečném portrétu. Zachované obrázky se Žižkou počínají teprve na sklonku století 15. a ukazují typy nejrůznější, muže vousatého i bezvousého, tváře okrouhlé i podlouhlé, nosu rovného i ohnutého. Theobald na počátku 17. věku správně konstatoval jejich naprostou různost, rozhodl se však sám pro typus nejméně pravděpodobný, když nejlepším označil domnělý portrét Žižkův u katolických pánů z Griespeku a podle něho popsal osobní zjev Žižkův. Na obraze tom Žižka měl rezavý knír a vousy ostatní byly přistřiženy, tedy úprava tváře, kterou právě Táboři za marnivou prohrašovali a zle pronásledovali, v Praze švihákům kníry stříhajíce. Popis osoby Žižkovy u Theobalda a veškerá vyobrazení nám zachovaná musí vážný badatel nechatí zcela stranou. Ne-

zdařilý pokus Tomanův o kritické užití materiálu obrázkového jest toho přesvědčivým důkazem. V otázce zevního zjevu Žižkova nutno vůbec se spokojiti s resignovaným ignoramus.

II.

Postavení zcela zvláštní v otázce stáří Žižkova náleží pramenům rázu dokumentárního. Zachovalo se několik listin nepochybné pravosti z let 1378—1384, v nichž Jan, řečený Žižka z Trocnova, vystupuje jako osoba svéprávná. Přesvědčíme-li se, že zmínky ty platí našemu Žižkovi, bude nezvratně dokázáno, že byl při smrti mužem nejméně 64letým. Uznáme-li však, že listiny mluví o osobě jiné téhož jména, nebude tím otřesen názor o vysokém stáří Žižkově, ježto všechny důvody předchozí zůstanou v platnosti. Až po Tomka badatelé, kteří znali některé z listin těch, zejména Millauer a Palacký, nepochybovali, že jednají o slavném vůdci Táborů. Teprve Tomek, který neznal svědectví Eneáše Sylvia a stál zcela pod suggestcí domnělé tety Žižkovy, vyslovil mínění, že osoba, připomínaná v letech 1378—84, není naším Žižkou, nýbrž že jest to muž jiný téhož jména, snad otec Žižkův, o němž jinak zpráv není žádných. Důvodů podstatných pro mínění své Tomek nepřinesl a proto H. Toman mohl snadno tvrditi prostě, že domněnka taková vůbec není nutná. Teprve nyní Dr. Pinsker se snaží názor Tomkův opřítí důkazem, že právní obsah listin vylučuje možnost, že by Jan Žižka v nich zmiňovaný byl člověk mladý. Chce dokázati, že jde o osobu věku pokročilého a stlačiti tím váhu ve prospěch domnělého otce. Způsob, jakým si vede ve věci

té, jako ostatně v celé práci, není však správný. Pinsker neužívá vědecké metody historické, která přesně dělí od sebe prameny vlastní a literaturu pozdější, směšuje poznatky pevné a vratké soudy z pravděpodobnosti, užívá způsobem zcela nepřipustným argumentů ex silentio. Jeho hlavní snaha obrací se k tomu, aby otázku o sobě prostou zahalil v oblak učené sofistiky historicko-právní, aby jí znesnadnil úvahami, které s jádrem věci mají málo co činiti, a způsobil u čtenáře přesvědčení, že jde o problémy velmi odbornické. Metoda ta jest snad výhodná při soudech porotních, kde obhájce chce laikům způsobem jakýmkoliv vnutiti celkový dojem obžalovanému příznivý; při řešení otázek vědeckých metoda ta však není obvyklá. K omluvě Dra. Pinskra dlužno ovšem přiznati, že také Toman zašel příliš daleko v užívání soudů pravděpodobnosti, chtěje dokázati opak toho, co Pinsker, totiž že Jan Žižka, vystupující v listinách, byl asi člověk mladý a lehkomyšlný. Ani jedno ani druhé nelze z listin vyčísti, zůstaneme-li na pevné půdě vědecké metody.

První z listin jest dána 3. dubna 1378 na Krumlově. V ní Mikuláš řečený Plachta z Boršova vyznává, že přijal od bratra své manželky věnem 25 hřiven vídeňských a rozmnoživ je sám obvěněním na 65 hřiven, zapisuje ženě své zboží v Boršově tak, aby zůstalo po smrti manželově jejím vlastnictvím, kdyby dětí nebylo; jinak jí určuje 65 kop vdovství, kdežto zbytek pozůstalosti má zůstatí dětem. Z dvou svědků jeden jest Johannes dictus Zizka de Trucznow. Z listiny vyčetl Toman, že se smlouva stala asi hned při svatbě a že svědci patrně byli druhové ženichovi, tedy lidé mladí. Naproti tomu Pinsker

soudí, že »ke smlouvě došlo pozdě po svatbě, neboť jako ženich by se Mikuláš, neznaje své budoucnosti, s celým svým jměním na milost manželčinu neodvolatelně nebyl vydal. Taká smlouva jest možná po letech, když manžel ženu svou náležitě poznal a naděje na mužské potomstvo se vzdal. Že mluví ve smlouvě o synech, jest pouze klausule prozřetelnosti, kdyby k mužskému potomstvu přec došlo... Šlo tedy Plachtovi o smlouvu, k níž potřeboval svědků, nikoli mladíků 17letých, nýbrž mužů usedlých, aby klidně uvážili, odpovídá-li listina přesně ujednání a nebyl-li zřizovatel s možným potomstvem v ničem zkrácen. Právě proto nebyl Jan Žižka mladík, nýbrž starší a usedlý muž.« Tážeme se mimoděk, co by se způsobem takovým ze smlouvy vyčísti ještě dalo. Každý, kdo měl větší počet listin 14. věku v rukou, uzná, že jde o smlouvu zcela obvyklého rázu, třebaž že Dr. Pinsker v připojené poznámce k docílení zevního dojmu hluboké odbornosti vypočítal řadu starých smluv svatebních, při nichž podmínky byly poněkud jiné. O tom nikdo nepochybuje, ale stejně sotva kdo přitaká názoru, že smlouvy manželské ženě příznivé bývají uzavírány teprve po dlouholetém manželství, zvláště v případech, jako jest náš, kde věc stojí v příčinné souvislosti s vyplacením věna. Ostatně nevíme také, zdali Plachta neměl ještě jiného zboží, nežli to, které v Boršově ženě zapsal. Dr. Pinsker klade ovšem v dalších vývodech důraz na to, že věno vyplácí bratr a nikoliv otec nevěsty; to dokazuje jen, že otec nevěstin v době uzavření sňatku již asi nežil. V celku jde o případ zcela všedního rázu, o smlouvu patrně hned při sňatku uzavřenou, jak zvykem bývalo. A ostatně i kdyby šlo o věc

poněkud neobvyklou, svědci, na jejichž spolehlivosti měla zájem spíše manželka nežli muž, nebývali přece závaznými právními rádci vydavatele listiny. Pro stáří jejich z listiny vskutku žádných dohadů čerpatí nelze.

Listina druhá, rovněž z roku 1378, vydaná 11. července, jest dlužní úpis, který dali Jaroslav z Kropné, Jan z Mysletína a Jan řečený Žižka z Trocnova židovkám v Budějovicích na dluh 3 kop 10 grošů pražských. Podmínky půjčky jsou velmi tuhé, dostupují v případě průtahu splátky až 173 procent ročních úroků. Z toho soudil Toman, že šlo o půjčku lehkomyšlnou mladých zemanů, panošiků, kteří žádného úvěru ještě nepožívali. Pinsker popírá to a dokazuje, že také dospělí mužové mohli za nepříznivých podmínek uzavírat půjčky, když na příklad snad chtěli si opatřit novou výzbroj. Při tom zase zcela bez potřeby se rozepisuje o šíření střelné zbraně v Čechách a vyslovuje domněnku, »že snad roku 1378 prvé pokusy střelných zbraní do Čech přiváženy byly, a tu lze souditi, jaké pobouření myslí rytířstva našeho podobným zjevem na trhu, na příklad v Budějovicích, povstalo. V takém případě nešlo o levnou neb drahou zápůjčku, nýbrž o zakoupení tak vzácné zbraně za každou cenu... Jak jinak naše voje byly mohly porážeti nepřátele z říše a odjinud.« Historický lyrismus zavádí tedy našeho právního badatele zcela na pole románových obrazů a vznětlivý čtenář vidí v duchu zemana trocnovského, který v předchozí listině byl tak »klidný a usedlý«, jak se ničí lichvářskou koupí nové vražedné zbraně, a to právě v době míru, na sklonku vlády Karla IV. A přece o tom všem v listině není ani slůvka; vystupují tam jen tři

zemánkové, kteří nemohouce patrně naléztí levnější půjčky, sáhají po drahém úvěru osobním; k jakému účelu, toho listina nepraví, a proto veškeré soudy o stáří dlužníků jsou nepřipustné.

Třetí listina z roku 1378 jest vydána na Krumlově 1. srpna Matějem z Holkova, který prodává svůj statek v Ujezdě. Jeho jistcem vedle dvou jiných zemanů jest »Jesko dictus Zizka de Trocnow«, který se obvyklým způsobem s ostatními za bezpečnost prodeje zaručuje a byl tedy jistě osoba svéprávná. Že Ješek ten jest identický s Janem Žižkou listin předchozích, o tom nebude pochybnosti. Užívalof se formy Jan a Ješek vedle sebe všeobecně a nad to ve čtvrté a poslední listině této skupiny, vydané roku 1384 ve Svínech Trhových, týž Mach z Holkova stojí zase po boku Jana řečeného Žižka z Trocnova jako jistec. Jan Žižka tehdy roku 1384 prodával svobodný lán v Čeřejově a byl již mužem ženatým, jehož manželka slula Kateřina. Listina ta podobá se značně listině Macha z Holkova z roku 1378; také v ní dva jistci ručí kupci správou ještě do tří let po možné smrti prodávajícího. Z obou listin nelze naprosto usouditi, zdali Jan Žižka z Trocnova, imenovaný v nich jednou jako jistec, podruhé jako trhovník, byl mužem věku staršího nebo mladšího. Formule disbrigační odpovídají veskrze zvyku doby a právnímu požadavku, který měl kupce zajistiti v každém případě, zejména proti věnným nárokům vdovy prodavačovy. Způsob, jakým Dr. Pinsker se snaží dokázati, že »Jan Žižka, prodávající lán v Čeřejově, roku 1384 musil býti starší muž, aspoň starší, nežli oba jistci, poněvadž by oba v listině nemluvili o ručení vlastním, počínajícím teprv smrtí Žižkovou, nehrozili se toho,

že by některý z nich mohl umřít před Žižkou«, jest vybraný kousek dilettantské kasuistiky, jakou bychom omluvili jen u neprávnicka, kterému podstata a typismus smluvních záruk jsou cizí. Přímo žertovně působí zejména tvrzení, že to, co platí pro listinu Žižkovu 1384, neplatí pro analogickou listinu Machovu z roku 1378, ježto prý Mach vládl jiným, značným jménem, když za Žižku ruče nazýván byl »famosus et dives vir«. Skutečně listina sama obsahuje jen ustanovení, že v případě úmrtí kteréhokoliv z kontrahentů strany prodávající bude nutno osobu zemřelého nahraditi »stejně vzácnou a zámožnou« osobností, a ustanovení to platí rovně pro Žižku jako pro Macha i druhého jistce. Pinskrovi běželo pouze o to, aby eliminoval za každou cenu Macha z Holkova, protože zeman ten v listinách se vyskytá ještě 40 let později a nebyl tedy roku 1378 jistě mužem věku pokročilého. Dr. Pinsker opřel zde vědomě důkaz svůj o podklad stejně nesprávný a vratký, jako když dále tvrdí, že Žižka, zmíněný roku 1384, nemůže býti mužem mladým, ježto jest identický se Žižkou roku 1378, jehož pokročilý věk byl prý již z listiny první dokázán. Celá argumentace točí se tedy kolem osy nedokázaných předpokladů a stává se místy tak konfusní, že těžko v ní vůbec zachytiti příčinný vztah jednotlivých myšlenek.

Způsobem zvláště pochybným Dr. Pinsker zapletl do svých výkladů zápis desk dvorských z roku 1381, jednající o odúmrtí v Trocnově. Roku toho zemřel v Trocnově jakýsi Mikeš, nezanechávaje patrně potomstva, ježto jeho podíl spadl na krále. Pešek z Trocnova, patrně bratr jeho, popíral odúmrt, tvrdě, že žil s Mikšem v nedělu. Nárok nebyl však uznán a dědictví po

Mikšovi vyprosil si na králi jakýsi »Jesko de Trocznowa«. Roku 1396 zemřel, patrně rovněž bez potomstva, Pešek, který měl vedle podílu trocnovského také ve Vrcově zboží některé, a král udělil dědictví jeho jakémusi Domínovi. Byl tedy Trocnov rozdělen roku 1381 nejméně na díly dva mezi bratry Mikše a Peška. V jakém svazku příbuzenském bratří ti byli s Janem Žižkou z Trocnova, o tom zprávy není. O Ješkovi z Trocnova, který dostal roku 1381 výprosem podíl Mikšův, vyslovil již Toman domněnku, že jest snad totožný s Janem Žižkou z Trocnova, ale Pinsker tvrdí to určitě na základě důkazů, o nichž se přiznám, že jsem jim zcela neporozuměl. Přesvědčivé nejsou, aniž souvisí věc ta přímo s otázkou naší; stejným právem bylo by možno hájiti domněnku, že výprosník z roku 1381 jest jiný člen rodiny Trocnovské, na rozdíl od něhož právě druhý Jan byl důsledně označován Žižkou.

Shrňme-li výsledek úvahy o listinách, hledících k naší otázce, vidíme jen, že Jan, řečený Žižka z Trocnova, vystupuje v kruhu drobné šlechty jihočeské třikráte v roce 1378 buď jako jistec nebo jako spoludlužník při dosti povážlivé operaci úvěrní, a roku 1384 znova jako prodáváč nepatrného statečku v Čefejově. O jeho stáří listiny nepovídají ničeho, nežli že byl roku 1384 již ženat. Listiny samy neposkytují tedy nejmenšího důvodu k tvrzení, že by Jan Žižka v nich jmenovaný nemohl býti identický s pozdějším slavným vojevůdcem. Dr. Pinsker uvádí proti tomu ovšem jako námitku poslední ještě, že od roku 1384 až do roku 1408 nemáme o onom Janu Žižkovi z Trocnova žádných zpráv dalších. »To by,« praví, »bylo možno jen u člověka zcela

všedního a bezvýznamného, u Žižky však jest to důkazem, že tou dobou nacházel se v mládísvém věku.« Důvod ten lze odmítnouti prostě, poukážeme-li k tomu, že také v letech 1410—1419, tedy v době, kdy Žižka již i podle Dra. Pinskra byl věku zralého, rovněž nemáme ani zprávičky, již by bylo lze bezpečně užití pro Žižku. Prameny naše doby té jsou vůbec velmi chudé a rázu takového, že namoze jen náhodně zachované doklady o převodech jmění nemovitého nám podávají zprávu o osobnostech laických, aspoň o těch, které neměly hodností vysokých. Zvláště v době Václava IV., kdy vysychá skoro úplně pramen soustavného kronikářství v Čechách, jsou zprávy naše i o nejvýznamnějších osobách kusé a nahodilé. Záznamy, jako je popravčí kniha pánů z Rožmberka, jsou zcela ojedinělé. Zemanský synek, který pozbyl prodejem nebo jinak nepatrného majetku nemovitého a odebral se do služeb vojenských k některému z pánů nebo ke králi samému, nezanechal zcela přirozeně v pramenech našich skoro žádné stopy. A případ takový lze právě u Jana Žižky předpokládati. Eneáš Sylvius praví o jeho mládí: »Johannes Zisca nobilis genere ex loco, cui Trosnovia nomen, censu tenui, in curia regis a puero enutritus et bellis exercitatus.« Eneáš sám zajisté nechtěl tím říci, že by Žižka byl býval jako páže u dvora vychován; rčení, jehož užil, jest u humanistů vlašských velmi obvyklé a neznámená, nežli příslušnost k čeledi dvorské. Z mlhavých zpráv o mládí Žižkově, které u současníků kolovaly, utkvěla vlašskému spisovateli patrně především představa, že Žižka vstoupil ve velmi mladém věku do vojenských služeb dvora královského. Listiny, o nichž jsme právě

jednali, nevylučují možnosti, že Žižka, synek z rodiny statky málo obdařené, skutečně velmi záhy, snad již jako hoch, u dvora obživu hledal, občas do rodného kraje se vracaje, zvláště dokud poutem několika zděděných lánů k němu byl poután. Po prodeji hubeného dědictví mizí v řadách námezdného zoldněřstva a jen náhodné zápisy let 1408—1410 dávají nám zprávu o jeho málo skvělém stavu. Zůstával v postavení podružném, dokud byl sevřen v rámci tradičního válečnictví rytířského, jež nedalo jeho zvláštním schopnostem vyniknouti. Teprve široká vlna revoluce husitské, která nalezla ho prostým členem vojenské čeledi královské posádkou, jak se podle Vavřince z Březové zdá, na Vyšehradě, vynesla sestárlého muže do popředí, stejně jako veliká revoluce francouzská vynesla do popředí řadu talentů vojenských, které by byly za ancien régime zůstaly jistě v pozadí.

III.

Úvahy předchozí ukázaly nám, že není na-prosto nutno rozdělovati zprávy ze 14. i 15. století o Janovi Žižkovi z Trocnova zachované a v jediný proud osobní historie zcela dobře splyvající na dvojici mužů, na slavného syna a na domnělého otce stejného jména, žádnou zprávou kladnou nedoloženého a teprve Tomkem postulovaného. Nutno to není zajisté a nadto možno tázati se, zdali jest to vůbec přípustno. Otec našeho reka mohl se nazývati stejně jako on Janem Žižkou z Trocnova jenom tehdy, byl-li název Žižka jménem rodovým, které přecházelo z otce na syny. Historická tradice u nás stojí

pod dojmem předpokladu, že v 15. a 16. století kvetl v Čechách rytířský rod Žižků z Trocnova. Dokladů toho však není. Víme pouze, že se rytířský rod Žižků z Trocnova počíná Janem Maxmiliánem Žižkou, důstojníkem císařským a hospodářským radou knížete z Lichtenštejnu, jemuž Karel VI. roku 1735 udělil rytířství a predikát z Trocnova. O souvislosti rodu toho, který ostatně měl jiný erb nežli staročeská rodina Trocnovská, s rodinou tou není dokladů. Totéž platí o Adamovi Žižkovi, písaři města Kolínce, připomínaném častěji v knize městské od roku 1591, ale vždy bez predikátu z Trocnova. Ze tento Adam Žižka jednou sám o sobě roku 1621 píše »ode mne Adama Žižky z Trocnova«, nerozhoduje. Jiní ho tak nepsali a nebyl vůbec šlechtického urození. Po celé 16. století nemáme Žižků z Trocnova, ač se ovšem vyskytují Žižkové bez predikátu toho jako již dříve, na příklad Jan Žižka řezník osedlý na Novém Městě Pražském v první polovici 15. století. Ze známých nám osob, jež možno uvésti v souvislost s Trocnovem, žádná neměla přídomku Žižka vyjma slavného vojevůdce a muže, který v listinách let 1378—1384 vystupuje. Ani Mikeš, ani Pešek z Trocnova¹⁾ a ani častěji doložený bratr slavného Žižky Jaroslav. Bratr ten, který Žižku přežil o několik let, na smlouvách obce tábořské vystupuje vždy jen s predikátem z Trocnova nebo z Kalicha, nikdy není označen jako Žižka. Naopak; v popravčí knize rožmberské mluví se

¹⁾ Sedláček v Ottově Slovníku, XXVII. 870, počítá omylem také Mikuláše, faráře v Klokotách, do rodu toho. Podle knih konfirmačních a četných zmínek v Mon. Boh. Vatic. byl to Mikuláš z Maštova a jmenoval se Šiška, ne Žižka.

o Žižkovi a bratru jeho, který s ním dobrodružil. Kdyby označení Žižka bylo jménem rodovým a nikoliv příjímím individuálním jediné osoby, byl by soudní písař rožmberský zajisté aspoň připojením jména křestního vyznačil, kterého z bratří míní. Skutečně však v knize rožmberské jmenuje se vždy jen Žižka jako osoba slovem tím od ostatních členů svého rodu dostatečně odlišná, a totéž platí o všech pramenech válek husitských, kdy nejčastěji se mluví prostě o Žižkovi, ač jeho bratr mu stál po boku.

Příjmení Žižka jménem rodovým zemanů trocnovských tedy ani v 14. ani v 15. století nebylo. Zemané Trocnovští, jako větší část zemanstva v době té²⁾ jména takového vůbec ještě neměli. Tím padá hlavní opora domněnky, že by se byl jmenoval otec slavného Jana Žižky stejně jako on. Možno ovšem namítnouti proti tomu, že otec i syn mohli stejné, od ostatních členů rodiny neužívané jméno míti, jestliže Žižka jest, jak častěji domněnka vyslovena byla, jméno křestní, zdrobnělý Sigmund. Jména dvojí jako Jan Jindřich byla tehdy sice řídká, ale vyskytají se přece. V našem případě dlužno ovšem vzít do počtu, že veškeré listiny praví »Jan řečený Žižka« a nikoliv prostě Jan Žižka. Souvisí však Žižka skutečně se slovem Zikmund jako tvar zdrobnělý, vzniklý ze Žiha? Především

²⁾ Dr. Pinsker neprávem imputuje mi domněni, že by v 14. století u nás jen panští rodové měli výsadu na přezdívký. Chtěl jsem říci jen tolik, že u pánů, dříve nežli u zemanů, vznikala potřeba, odlišovati jednotlivé větve rodu zachovávajícího společné jméno základní zvláštním příjmením, přecházejícím z otce na syna. U rodů zemanských zvyk ten rozšířil se všeobecně až v 15. věku.

dlužno zjistiti, že tvrzení takové není ničím doloženo.

V. Brandl odůvodňuje ho pouze lidovou písní, v níž se praví »nebojme se Žižky krále« a o níž soudí, že mluví o vpádu Lisovčiků polského krále Sigmunda roku 1619 na Moravu. Tím pohybuje se však v bludném kruhu, bera již za důkaz quod erat probandum. A jiného dokladu podobného nemáme, naopak víme, že v 15. a 16. století slovo Žižka bylo v Čechách jinak vykládáno. Byl tehdy tedy jeho domnělý význam jako jména křestního již zcela zapomenut, věc skutečně překvapující, tím spíše, že Sigmund toho času bylo jméno teprve v druhé generaci se šířící. Jméno burgundského světce se u nás nevyskytá před rokem 1365, kdy Karel IV. ostatky jeho do Prahy přenesl; nebylo ve střední Evropě před tím vůbec valně rozšířeno. Jak vysvětlíme, že žena roku 1375 již ovdovělá, o níž ještě bude obšírněji promluveno, byla zvána Žižkou, stejně jako zeman trocnovský roku 1378? Při křtu obojí osobě jména dáno býti nemohlo a bylo by také s podivem, aby se vůbec bylo vyvinulo již po tak krátké době několika let deminutivum tak odchylné od původního znění a vyžadující předchozí tvar Zich nebo Ziga. Žižka by byl vlastně býval soujmenovcem svého hlavního nepřítele krále Sigmunda, fakt ten však od nikoho ze současníků nebyl naznačen, v žádné z četných in-vektiv, které zpravidla tak milují hanlivé užití jmen zdrobnělých, král Sigmund sám není Žižkou zván. Myslím, že původu slova ze jména burgundského světce hájiti nelze, především proto, že jména podobná tak rychle z vědomí jazykového nevyprchají, jako zde se stalo.

Jest nám tedy hledati význam slova jinde. V českém překladě listu Bohuslava Hasištejnského z Lobkovic z roku 1497 se praví, že Theokrit k Antigonovi řekl: »Což mi zlý žižko naději k životu dáváš?«, čímž Antigonus byl velmi popuzen, »neb ztratil jest byl jedno oko.« Žižka jest zde prostě překlad slova »cocles« a stejný výklad jménu dávají Dubravius, Veleslavin, Theobald i Komenský, tedy mužové, jimž duch jazyka českého nebyl cizí. Jungmann soudil ovšem, že smyslu toho slovo Žižka nabylo teprve dodatečně per autonomasiam. Bylo by však třeba, aby se to bylo stalo v zápětí po vystoupení Žižkově na širší jeviště života národního, neboť v popravčí knize rožmberské se zmiňuje již k létům 1420—21 mezi lupiči, o jejichž činech jistý Chmel z Boršova vyznání útrpní učinil, také dvakráte »Žižka nějaký jednooký«, který ovšem jest osoba jiná, nežli slavný vůdce Táborů. Již tehdy tedy, v době, kdy sláva Žižkova byla teprve na postupu, jednoocí byli označováni jako Žižkové; označení to dostačovalo k jejich identifikaci před soudem a zatlačovalo zcela do pozadí jejich jméno křestní.

Že by však byla způsobem tak rychlým přezdívkou odvozená od nápadné vlastnosti vůdce tábořského zatlačila vědomí, že Žižka není nežli Zikmundek, není přece pravděpodobno zvláště, protože fakt jednookosti v neklidných dobách těch nebyl vůbec ničím tak singulérním, a nevidím důvodu, proč bychom měli odmítnouti výslovná tvrzení svědků na hoře uvedených. Že znalcům jazyka není původ vlastní slova dosud jasný, mnoho neznamená; nikdo dotud otázkou odborně se neza-

býval a u tolika jiných slov českých rovněž vlastní kořen zůstává záhadným.³⁾

Dr. Pinsker ovšem se pokusil dovoditi přímo, že jméno Žižka nebylo přezdívkou, nýbrž jménem křestním, pomocí záznamu zachovaného v deskách dvorských k létům 1389 a 1390.⁴⁾ Ve Kbelích zemřela roku 1389 vdova po jakémsi Jindřichovi a král udělil její majetek věnný co odúmrt Maršovi zvanému Kužel. Vyhláška toho stala se v Kouřimi v březnu roku 1389, a v zápisu o tom do desk dvorských učiněném vdova řečená zapsána byla jménem Zdinka. Než když výprosník statku ujeti se chtěl, bránil mu v tom jakýsi zeman a dokázal zápisem v deskách zemských, že mu zmíněná vdova již roku 1375 prodala svůj veškeren věnný majetek Kbělský za 50 kop praž. Soud dvorský uznal jeho nárok a učiněn o tom nový zápis do desk 1. října 1390 psaný jinou rukou a bledším inkoustem. Ježto nevešel se celý do prázdné prostory mezi zápis první a následující záznamy z roku 1389, byl

³⁾ V knihách Nového města pražského na sklonku 14. století vyskytuje se měšťan Jan Žiž; týž kmen vidím v místních jménech Žižov, Žiželice a pod. Jakýs Žižka byl v Budějovicích měšťanem již v 13. věku; jeho vdova zmiňuje se k roku 1302.

⁴⁾ Emler otiskl záznam ten v »Reliquiae tabularum terrae« neprávem k roku 1385 a jen z části, protože mu nešlo než o zmínku desk zemských. Dr. Pinsker opravuje jeho edici, ale nevyvaroval se sám chyb. Tak četl »Rusek« místo »Tusek«, »hec« místo »habet«, a proto zcela neprávem tvrdí, že větě chybí sloveso; že »in noe« znamená »in nomine«, ví každý začátečník. Také v rukopise nestojí »Kluk«, nýbrž »Klik«, ačkoliv jde snad o pouhou chybu písařskou. Zápis není z roku 1388, nýbrž z roku 1389—1390.

z větší části dopsán na dolní obrubě listu. V tomto druhém zápisu vdova nejmenuje se již Zdinka, nýbrž »Zizka« a písař jeho nahradil také v zápise prvním jméno původní do-
datečně slovem »Zizka«.

Příčina dvojího označení ženy byla asi ta, že se vdova psala jménem křestním Zdinka, byla však, jak v době té často bývalo, známější přezdívkou Žizka. Toto jméno, k identifikaci vhodnější nežli prosté jméno křestní, nalézalo se v záznamu deskovém z roku 1375 a podle něho písař z roku 1390 opravil zápis učiněný půl druhého roku před tím, v němž bylo jen křestní jméno. V zápisech středověkých vůbec často jednotlivci jsou prostě přezdívkou označováni. Než i kdybychom měli za to, že původní označení Zdinka bylo omylem písařským, přece naprosto nelze z toho dovozovati, že Žizka jest jméno křestní. Jméno takové by spíše mělo mužský a ženský tvar, což u přezdívký není nutné, jak ukazuje na př. slovo brepta a jiné. Dr. Pinsker doplňuje svůj důkaz ovšem tvrzením trochu nemilosrdným, »že by šlechtic dosti zámožný ženu jednookou za manželku nebyl pojal a věnem 50 kop gr. Pr., což roku 1388 bylo jmění dosti značné, nebyl obvěnil.« Kdo přečte zápis celý, uzná především, že nejde o obvěnění, nýbrž aspoň z části jistě o věno, jež žena s sebou přinesla; oslepnouti a přezdívký, jež zatlačila do pozadí jméno původní, nabýti mohla Zdinka ostatně během manželství samého, ač nevidím i jinak příčiny, že by dobrým věnem opatřená dívka jednooká nemohla najíti manžela. Zápis tedy není nikterak dokladem, že by název »Žizka« nemohl býti označením jednookých obojího pohlaví; spíše naopak.

Nutným doplňkem takového výkladu jest ovšem předpoklad, že Jan Žizka z Trocnova jedno oko ztratil již z mládí a tím již záhy nabyl přezdívký »jednookého«. Eneáš Sylvius, který jedině nám o věci dává zprávu, praví ve své »Historii«, že Žizka byl přijat ke dvoru královskému »uno carens oculo, quem strenue pugnans jam pridem amiserat«. Ztratil tedy oko v boji, ale ve věku chlapeckém. V listu roku 1451 zaslaném kardinálovi Caravajalovi praví výslovně, že Žizka »oculum in pueritia perdiderat«, a v jiném spise z roku 1456 vrací se k tomu slovy »amiserat hic oculum unum in pueritia, dum inter aequales luderet«. Z toho vysvítá, že Žizka ztratil oko, když byl ještě mladíček, snad při jinošských pokusech o rytířské klání, jaké dorůstající mládež zajisté v oblibě měla i v nejdlehlším koutku země. Názor Pinskrův, který si vede také v tomto případě velmi methodicky, házeje do jednoho koše Millauera s Eneášem Sylviem, že Žizka oslepl teprve ve věku dospělém, nemá podkladu. Není tedy důvodu, který by vylučoval možnost, že jméno »žizka« také ve 14. věku sloužilo k označování jednookých. V případě tom nebylo by pochybností, že osoba vyskytující se v listinách roku 1378 nemůže býti nikdo jiný nežli slavný vůdce Táborů. Ale i když nepřidáme se k názoru tomu, můžeme přece s bezpečností trvati na tom, že Žizka není ani rodové ani křestní jméno, nýbrž označení individuální.

Shrneme-li rozličné vývody v jedno, vidíme, že podle svědectví dobře informovaného současníka, který viděl osobně nejpopověnější obraz tábořský, Jan Žizka dosáhl vysokého

stáří a není žádného důvodu, který by nás nutil k pochybnostem o správnosti zprávy té, kterou naopak řada důvodů vedlejších podporuje. Není dále žádného důvodu, který by nás opravňoval a vedl k tomu, abychom Jana Žižku z Trocnova vystupujícího v listinách roku 1378 a 1384 s naším hrdinou nestotožňovali, neboť jest mimo veškeru pravděpodobnost, že by také neznámý nám otec jeho Žižkou se byl jmenoval. Historik, který zůstává v mezích metody vědecké a posuzuje bez předpojetí prameny zachované, nemůže tedy ustoupiti od tvrzení, že Žižka byl v době svého vrcholného působení mužem nejméně šedesátiletým.

